

Jennica Thylin-Klaus

SPRÅKNORMER, SKANDINAVISM OCH SVENSKNATIONELL
MOBILISERING. IDÉHISTORISKA ASPEKTER PÅ DEN TIDIGA
SVENSKA SPRÅKPLANERINGEN I FINLAND

En självskriven utgångspunkt för en diskussion om den svenska språkplaneringen i Finland utgörs av Hugo Bergroth och hans verk *Finlandssvenska.Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift*¹ som utkom år 1917. Bergroth kom genom sitt språkvårdsprogram att påverka synen på finlandssvenskan för en lång tid framåt. Bergroths verk hör emellertid hemma i en diskussion om språket som inleddes redan flera decennier tidigare. Denna diskussion, som är en del av den process som brukar kallas språkplanering, sammanföll med konsolideringen av de svenskspråkiga i Finland, och måste därför betraktas som idéhistoriskt intressant. Vilken plats hade språkplaneringen i den svensknationella mobiliseringen i Finland? I vilken utsträckning kan språkplaneringen och det svenska "nationalitetsbygget" i Finland betraktas som interaktiva processer?

Olika ståndpunkter?

Redan i slutet av 1860-talet hade A.O. Freudenthal uppmanat till aktiv språkvård och konstaterat att språket i de böcker som givits ut på svenska i Finland ofta kritiserats i Sverige.² Den egentliga diskussionen om särdragen tog emellertid fart senare, år 1885, då lektor Karl Lindström publicerade den tvådelade artikeln "Studier på svensk språkbotten i Finland". Med hänvisning till de sverigesvenska språkforskarna Eugène Schwartz och Adolf Noreen konstaterade Lindström att det svenska riksspråket, det vill säga den svenska som talades av den bildade klassen i hela riket, inte alls var enhetligt utan hade regionala varianter: "och gäller frågan språket, så måste ju också Finlands svenska befolkning otvifvelaktigt räknas till 'hela

¹ Hugo Bergroth, *Finlandssvenska. Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift*, Helsingfors: Holger Schildts förlag 1917.

² A.O. Freudenthal, "Om svensk språkkunskap", *Album utgifvet af Nyländingar IV*, Helsingfors 1868, s. 183.

riket”.³ De särdrag som förekom i svenskan i Finland hade enligt Lindström uppstått som ett resultat av påverkan från såväl allmogemålet som ”det andra inhemska språket”.⁴ Frågan var om man skulle acceptera denna utveckling eller inte. Enligt Lindström var det naturligt att svenskan i Finland utvecklades i en annan riktning än svenskan i Sverige, men en sådan utveckling kunde leda till att ”den lilla svenska nationaliteten i Finland” isolerades och att språkförbistringen ökade. Målet måste därför vara ”enhet mellan svenska riksspråket och den finländska svenskan”.⁵

Den uppfattning som Lindström gav uttryck för kunde vi, med hänvisning till språkvetaren Bengt Loman, kalla en överlevnadsstrategi. Motsatsen är enligt Loman den så kallade national-liberala ståndpunkten som innebar att man försvarade den finländska svenskans egenvärde.⁶ En liknande uppdelning finner vi hos Hugo Bergroth som också han skiljde mellan två olika ståndpunkter: en som innebar att den språkliga enheten betonades och att provinsialismerna betraktades som direkta fel, och en annan ståndpunkt vars anhängare värnade om provinsialismerna och betraktade dem som ”dyrbara skatter, framsprungna ur den specifikt finländsksvenska folksjälen”. Mellan dessa ytterligheter fanns det också ”förmedlande” ståndpunkter, men de karakteriserades enligt Bergroth av en osäkerhet som berodde på att man inte fördjupat sig i frågan. Bergroths avsikt var att finna en lösning som ”försonar motsatserna och tillfredsställer varje berättigat krav”.⁷

Det har visat sig vara svårt att hitta tydliga belägg för att de som deltog i diskussionen faktiskt ansåg att svenskan i Finland fick utvecklas i en annan riktning än svenskan i Sverige. Däremot finns det exempel på att man ansåg att påverkan inte alltid behövde ske åt samma håll: tvärtom borde man i Sverige också kunna ta till sig drag ur det finländska språkbruket. En representant för den här uppfattningen var Rolf Nordenstreng. I en artikel från år 1900 efterlyste han ett större intresse för det svenska språket i Finland: ”Om vi ock kämpa för bibehållandet af svenska språkets politiska

³ Karl Lindström, ”Studier på svensk språkbotten i Finland I”, *Finsk Tidskrift* 1885: II, s. 264.

⁴ Lindström, ”Studier på svensk språkbotten i Finland I”, s. 266. Se även Karl Lindström, ”Huru bör undervisningen i modersmålet förhålla sig gent emot de afvikelser från riksspråket, hvilka kunna uppvisas i den finländska svenskan?”, *Tidskrift utgifven af Pedagogiska Föreningen i Finland* XXV 1888, s. 171.

⁵ Lindström, ”Huru bör undervisningen i modersmålet förhålla sig gent emot de afvikelser från riksspråket, hvilka kunna uppvisas i den finländska svenskan?”, s. 171.

⁶ Bengt Loman, ”Perspektiv på Bergroth”, red. Max Engman & Henrik Stenius, *Svenskt i Finland 1. Studier i språk och nationalitet efter 1860*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland (SSLS) 511, Helsingfors 1983, s. 79.

⁷ Bergroth, *Finlandssvenska*, s. 1–2.

och kulturella ställning, så visa vi dock för språket såsom sådant en rent af oförsvarlig brist på intresse.”⁸ Då det gällde särdragen betonade han att svenskan i Finland inte fick bli oförståelig för personer från Sverige: detta vore ”från praktisk synpunkt sedt en urartning”.⁹ Enligt Nordenstreng var många finlandismer (ord av svenskt, tyskt eller romanskt ursprung) ändå användbara och kunde upptas i den bildade svenskan i Sverige. Det största hotet utgjordes av fennicismer och russicismer. Här är det viktigt att notera att Nordenstrengs idé om att en del finlandismer kunde vinna terräng också i Sverige på inget sätt stred mot tanken om enhet mellan svenskan i Finland och svenskan i Sverige. Sätillvida hade Nordenstreng naturligtvis en liberal eller ”national-liberal” syn på svenskan i Finland att han ansåg att påverkan över Bottniska viken kunde ske i båda riktningarna: svenskan i Finland skulle inte alltid behöva anpassa sig efter den norm som rådde i Sverige. Det fanns inte heller någon anledning att arbeta bort det finländska uttalet eftersom det inte var ett resultat av finskt inflytande – uttalet i Finland var lika ”svenskt” som uttalet i Sverige.¹⁰ Här kan vi se en tydlig röd tråd i Nordenstrengs resonemang: det var ursprunget och ”svenskheten” som var avgörande.

Hugo Bergroth gav inte några konkreta exempel på företrädare för de två uppfattningar som han lyfte fram, vilket gör det väldigt svårt att göra en närmare analys av deras argument. Det som vi ändå kan slå fast är att Bergroth skickligt använde uppfattningarna som ett retoriskt grepp i sin framställning då han markerade sin egen position. I sitt val av strategi för svenska språket var Bergroth inne på samma linje som många före honom, och precis som många andra deltagare i diskussionen diskuterade han betydelsen av riksskilsmässan. Han lyfte fram att Svenskfinland var den mest avsides belägna delen av det gamla svenska språkområdet och dessutom den del som var mest utsatt för inflytande från andra språk, alltså finska och ryska. Bergroth noterade dessutom att den ökning av provinsiella särdrag som skett i finlandssvenskan berodde på att den politiska gemenskapen var bruten: ”Ty med statlig samhörighet följer en kulturell gemenskap av helt annan och vida innerligare art än den, som är rådande mellan tvenne folk av samma stam vilka icke äro politiskt förenade”.¹¹ I ett annat sammanhang lyfte Bergroth fram överlevnadsargumentet: han konstaterade att den finländska svenskan höll på att avskämmas från

⁸ Rolf Nordenstreng, ”Till frågan om vår finländska svenska”, *Finsk Tidskrift* 1900: II, s. 184.

⁹ Nordenstreng, s. 185.

¹⁰ Nordenstreng, s. 189–195.

¹¹ Hugo Bergroth, ”Den bildade finlandssvenskan”, utg. Gabriel Nikander, *Det svenska Finland. Folket och odlingen*. Första bandet, Helsingfors: Holger Schildts förlagsaktiebolag 1922, s. 312.

svenskan i Sverige, och att detta i förlängningen kunde leda till att svenskan i Finland inte mer betraktades som svenska. Det här skulle enligt Bergroth innebära att "vår nationalitet sålunda är dödsdömd".¹²

Riksskilsmässans betydelse för språket var alltså något som diskuterades inom den lilla krets av aktörer som jag undersöker. Bergroth pekade, som jag tidigare nämnde, på att den politiska skilsmässan bidrog till att öka antalet provinsialismer. En annan som tog upp den här frågan var Reinhold von Willebrand som i stället ville lyfta fram de kulturella eller andliga kontakterna till Sverige. Den politiska separationen från Sverige gjorde enligt von Willebrand att ämbetsspråket tenderade att utvecklas i en egen riktning. Samtidigt konstaterade han att utvecklingen nu hade vänt: den främsta orsaken var de förbättrade kommunikationerna som möjliggjorde mer kontakt mellan finländare och svenskar. Han lyfte också fram bland annat industrin och de kommersiella kontakterna eller med andra ord faktorer som var tydligt knutna till det moderna samhällets framväxt.¹³

Det fanns i viss mån olika åsikter om riksskilsmässans betydelse för språkutvecklingen, men då det gällde framtidsperspektivet var de allra flesta eniga om att den språkliga enheten mellan de två tidigare rikshalvorna var viktig. Samtidigt fanns det en *förståelse* för att svenskan i Finland utvecklades i en egen riktning (vilket alltså inte är samma sak som att man ansåg att den *skulle* göra det). Den här förståelsen verkar ha varit särskilt utbredd bland filologer i Sverige.¹⁴ Här handlar det ändå inte i praktiken om olika uppfattningar i Sverige och Finland. Att man ansåg att differentieringen var naturlig hade att göra med den nya synen på språklig förändring som gjort sig gällande i och med junggrammatikens genombrott. Filologerna började nu betrakta förändringen som något naturligt, något som sker inom alla språkgemenskaper.¹⁵ Den här teoretiska insikten spred sig förstås också till Finland, men filologerna här hade ett annat problem att ta ställning till, nämligen det nationella. För att garantera den svenska kulturens fortlevnad i Finland såg man sig tvungen att arbeta för språklig enhet mellan Finland och Sverige, oberoende av hur "naturlig" diskrepansen eller differentieringen var.

¹² Hugo Bergroth, *Högsvenska. Kortfattad hjälpreda vid undervisningen i modersmålet*, Helsingfors: Söderström & C:o 1918, s. 2.

¹³ R.F. von Willebrand, "Om språkets förändring", *Finsk Tidskrift* 1898: I, s. 338–339.

¹⁴ Lindström, "Huru bör undervisningen i modersmålet förhålla sig gent emot de afvikelser från riksspråket, hvilka kunna uppvisas i den finländska svenskan?", s. 171. Som ett undantag lyfte Lindström fram Linder som förhöll sig "afvärijande" gentemot avvikelserna i den finländska svenskan.

¹⁵ Se till exempel Ulf Teleman, *Tradis och funkis. Svensk språkvård och språkpolitik efter 1800*, Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 87, Stockholm: Norstedts ordbok 2003, s. 64–65.

Jag har funnit ett inlägg som kraftigt avviker från överlevnadsstrategin, men det kom inte från en filolog utan från en författare i vardande. År 1916 skrev nämligen den unga Hagar Olsson ett inlägg i *Studentbladet* där hon talade om ett "Sverigeskryperi" och ansåg att finlandismerna var utsatta för hetsjakt. Inlägget bar för övrigt rubriken "En ropandes röst i öknen". Hennes kritik gällde naturligtvis inte *Finlandssvenska* eftersom den gavs ut först året därpå, utan hon tog här fasta på Bergroths lilla skrift *Våra provinsialismer* som utkommit 1915.¹⁶ Olssons inlägg utgjorde det mest hätska angreppet på Bergroth och hans ståndpunkt. Olsson skriver: "Varför är allt, som i språkligt hänseende skapas här hemma hos oss, av noll och intet värde, ifall det ej sanktioneras i Sverige? Varför måste Sveriges språk ständigt vara och förbli en norm för oss? Vi ha ju vårt eget fosterland, vår egen kultur, varför våga vi ej ha vårt eget språk?"¹⁷

Bakgrunden till Olssons ställningstagande står att finna i hennes hållning i nationalitetsfrågan – enligt henne var de svenskspråkiga i Finland inte finnar, men de var heller inte svenskar, på samma sätt som normmännen varken var svenskar eller danskar. I stället talade hon om "en stam med eget nationalitetsmedvetande". Någon förståelse för talet om "andlig isolering" hyste Olsson inte eftersom det fanns stora kulturspråk som kunde användas, och eftersom det var just de bildade som hade kontakt med varandra utgjorde språket inget problem i kommunikationen.¹⁸ I Hagar Olsson finner vi alltså den kanske tydligaste företrädaren för en "national-liberal" ståndpunkt, men hon måste betraktas som ett undantag. Att hon av samtiden, eller åtminstone i vissa kretsar, betraktades som ett undantag framgår av redaktionens kommentar till hennes inlägg där det konstaterades att hon knappast kunde tas på allvar: "Fröken Olsson behöver knappast frukta någon bannlysningsbulla. Men väl att inte bli tagen på allvar, och det är värre! Men så kan det gå, när man ger sig in på områden, där man inte vandrat förr: man får lätt vilse." Vad beträffade den egna språkliga grund som Olsson förespråkade var redaktionens ståndpunkt klar: "grunden är det rena svenska allmogemålet, lika svenskt hos oss som i Sverige. Därför äro Åland och Nyland landsändar i det svenska språkområdet alldeles på samma sätt som Värmland och Gottland. Ja, nylänningen och ålänningen stå till språket närmare Sverges hjärta än gottlänningen och skåningen göra det. Låt oss då stå fasta på den grunden, den ädlaste germanska språkgrund som finns. På sidan lurar fördärvet." Det var fantasier att tro att man kunde skydda sig mot

¹⁶ Hagar Olsson, "En ropandes röst i öknen", *Studentbladet* 1916: 26; Hugo Bergroth, *Våra provinsialismer*, Helsingfors: Holger Schildts förlag. Se även Loman, "Perspektiv på Bergroth", s. 89–90.

¹⁷ Olsson, "En ropandes röst i öknen".

¹⁸ Olsson, "En ropandes röst i öknen".

den ”finska mordlusten” genom att resa en språklig mur mellan ”oss och västern”.¹⁹

Redaktör för *Studentbladet* var Hugo Ekholm (senare Ekhammar) som samma år (1916) disputerade på en avhandling om medeltidssvenska. Ekholm var en hängiven svenskhetsivrare som var orubblig i sin strävan efter renhet i svenskan: han vägrade till exempel att använda lånord som cykel, utan talade i stället om ”trampkärra”.²⁰ Mot denna bakgrund är det föga förvånande att Olssons åsikter inte föll i god jord. Olsson var modernist, och som Clas Zilliacus har konstaterat var modernisterna regellösa i förhållande till den Bergrothska normen. Dessutom hade en del av dem, däribland Olsson, en tvåspråkig bakgrund.²¹

Året därpå, 1917, publicerades ett inlägg av Georg Schauman, bibliotekarie vid Helsingfors universitetsbibliotek. Schauman betraktade Bergroths *Finlandssvenska* som ett värdefullt arbete, men han vände sig mot överdrifterna i ”språkrenseriet”. Han lyfte inte fram den nationella problematiken på samma sätt som Olsson, men konstaterade ändå: ”Endast såsom en nation för oss äro vi befriade från den ’ringaktning’ som våra språkmästare så frukta.”²² Svaret lät inte vänta på sig. I följande nummer publicerades ett osignerat svar (antagligen skrivet av redaktören) där behovet av en enhetlig norm igen betonades.²³

Inkludering och exkludering

Den konsolidering av de svenskspråkiga i Finland som ägde rum i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet innebar dels att de sammanfördes till ”ett ethnos”, dels att gränsen mellan det svenska och det finska i Finland markerades.²⁴ Denna process kan också beskrivas i termer av *inkludering* och *exkludering*. Det är uppenbart att dessa två spelade en viktig roll såväl i språkplaneringen som i det nationella medvetandegörandet. När Rolf Nordenstreng betraktade de svenska särdragen som en tillgång och de finska

¹⁹ ”Redaktionens tillägg”, *Studentbladet* 1916: 26.

²⁰ Se till exempel Hans Ruin, ”Svenskhetens Don Quijote”, *Dagens Nyheter* 20.2.1955.

²¹ Clas Zilliacus, ”Finlandssvensk litteratur”, utg. Clas Zilliacus, *Finlands svenska litteraturhistoria. Andra delen: 1900-talet*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2000, s. 15.

²² Georg Schauman, ”Språkrenseriet”, *Studentbladet* 1917: 3.

²³ ”En förnuftig gräns”, osignerat inlägg i *Studentbladet* 1917: 4.

²⁴ Bo Lönnqvist, ”Retoriken i den etniska mobiliseringen”, Anna-Maria Åström, Bo Lönnqvist och Yrsa Lindqvist, *Gränsfolkets barn. Finlandssvensk marginalitet och självhävande i kulturanalytiskt perspektiv*, SLS 633, Helsingfors 2001, s. 16.

som ett hot innebar det en markering mellan å ena sidan svenskheten, å andra sidan finskheten. Denna hållning tog sig också uttryck i hans begreppsanvändning: han kritiserade det faktum att de svenskspråkiga i Finland (”svenska finländare”) i vissa sammanhang kallades ”finnar”. Han hyste ingen förståelse för argumentet att de finskspråkiga och de svenskspråkiga hade ett gemensamt fosterland och därför var finnar. Att de flesta svenskspråkiga också hade ”finskt blod i ådrorna” var inte heller en god motivering: ”Resonnerar man på det sättet, så borde man också säga, att Dumas och Puschkin voro negrer eller att Benjamin Harrison, Clevelands företrädare som Förenta Staternas president, är indian. Och vi själva komme att tillhöra de flesta olika nationaliteter. Nej, det går inte!”²⁵

Den gräns som på detta sätt skapades mellan de finskspråkiga och de svenskspråkiga – eller mellan de två nationaliteterna – var ingen en politisk gräns, utan en gräns mellan föreställda gemenskaper. Det här uttrycket, ”föreställda gemenskaper” eller ”imagined communities”, är myntat av Benedict Anderson. Han menar att en medlem, oberoende av hur liten gemenskapen är, aldrig kommer att lära känna eller komma i kontakt med mer än ett fåtal av de andra medlemmarna. Ändå finns det en föreställning om att de utgör en gemenskap.²⁶

Jag hävdar att svenskheten kan studeras som en föreställd gemenskap. Här utgår jag ifrån Freudenthals definition av nationen och dess betydelse inom den svensk nationella mobiliseringen. Enligt Freudenthal bestod en *nation* av en grupp människor som talade samma språk, medan ett *folk* utgjordes av personer som lydde under samma lagar och samma överhet. Freudenthals nationsbegrepp kom visserligen senare att bytas ut mot *nationalitet* eftersom detta ansågs vara mer lämpligt som en beteckning på en grupp människor som talade samma språk. Nation förblev alltså för de allra flesta synonymt med folk och kom med tiden allt mer att stå för den statliga gemenskapen.²⁷

I den moderna nationalismforskningen lyfter man också fram språkets roll i konstruktionen av identiteter eller gemenskaper. Språket tillskrivs både en inkluderande och en exkluderande funktion – det skapar en skillnad i förhållande till de grannar som talar andra språk, och det kan fungera som

²⁵ Nordenstreng, s. 185–186.

²⁶ Benedict Anderson, *Imagined communities*, London, New York: Verso 2003 [1991], s. 6.

²⁷ A.O. Freudenthal, ”Några ord i nationalitetsfrågan I”, *Nylands Dragon* 1859: 13. Här enligt Arvid Mörme, *Axel Olof Freudenthal och den finlandssvenska nationalitetstanken*, Helsingfors: Svenska folkpartiets centralstyrelse 1927, s. 72 och Axel Lille, *Den svenska nationalitetens i Finland samlingsrörelse*, Helsingfors: Holger Schildts förlagsaktiebolag 1921, s. 107.

ett argument för att en viss folkgrupp utgör en särskild nation.²⁸ Att språket kan innebära en markering av den egna nationen i förhållande till omgivande nationer är särskilt intressant ur ett finländskt perspektiv. Ett enspråkigt finskt Finland skulle ha två tydliga språkliga och politiska grannar: Sverige och svenskan respektive Ryssland och ryskan. Att många ansåg att det i Finland existerade två nationaliteter (definierade på basis av språket) gjorde emellertid situationen mer komplicerad: finskans "språk-granne" svenskan var samtidigt en del av den politiska nationen Finland. För de svenskspråkiga i Finland blev det viktigt att anknyta till grannlandet Sverige – språket fick alltså en förenande funktion som sträckte sig utanför de politiska gränserna. Samtidigt markerades en skillnad i förhållande till den finskspråkiga nationaliteten.

Den föreställda gemenskap jag studerar baserar sig just på denna uppfattning om att det svenska språket förenade de personer som hörde till den svenska nationen eller nationaliteten. Att det enligt denna definition fanns två nationaliteter inom den politiska nationen Finland är naturligtvis särskilt intressant. Detta faktum gör det också möjligt att studera nationella självbilder utgående ifrån exkluderande och inkluderande funktioner. I den Freudenthalska brevsamlingen kan man finna exempel på att de svenskspråkiga i Finland inkluderades i en större svenskhet, vilket gjorde att deras roll som ett slags utpost mot öster markerades.²⁹ Frågan är på vilket sätt denna problematik avspeglade sig i debatten om språket och mer specifikt i diskussionen om särdragen i den finländska svenskan.

Freudenthals och hans gelikars uppfattning om nationen eller nationaliteten var tydligt påverkad av skandinavismen som hade spridit sig till Finland under Krimkriget och fått ett starkt fäste särskilt inom den nyländska nationen vid Helsingfors universitet. Skandinavismen hade också en tydlig språklig dimension – det fanns en strävan efter att föra de nordiska språken närmare varandra. Den här strävan kom till exempel till uttryck i samband med det nordiska rättstavningsmötet i Stockholm år 1869.

En annan inriktning som var av betydelse för normeringen av det svenska språket var purismen, som ibland uppfattats som en motvikt till skandinavismen. Det här beror på att man har betraktat den puristiska synen på det svenska språket i Sverige som en motreaktion mot skandinavisternas liberala syn på lån från de övriga nordiska språken. Purismen anses också ha

²⁸ Se till exempel Sue Wright, *Language Policy and Language Planning. From Nationalism to Globalisation*, Basingstoke: Palgrave Macmillan 2004, s. 42.

²⁹ Ett exempel på ett sådant "utpost-tänkande" finner vi i ett brev från Carl Säve till A.O. Freudenthal den 29 augusti 1870. Säve talade här om Freudenthal som den "Skandinaviska tungans yttersta utpost mot det östra barbariet". Det svenska språket i Finland betecknades som "vår venstra flygel".

påverkat diskussionen i Finland och valet av språkideal, det vill säga en språklig norm som är gemensam för Finland och Sverige.³⁰ Purismens roll som ett slags motvikt eller motsats till skandinavismen är ändå en aning problematisk då man diskuterar svenskan i Finland. Skandinavisterna betonade som bekant kopplingen till Sverige, en koppling som på det språkliga området motsvarades av just en strävan efter enhet, det vill säga ett gemensamt språkligt ideal för Finland och Sverige. Med andra ord kan vi säga att den så kallade överlevnadsstrategin, som alltså var den dominerande, hämtade näring ur den svensknationella rörelsen som på många sätt, särskilt då det gäller bygdesvenskheten, var präglad av de skandinavistiska tankegångarna.

Skandinavismen skapade en bra grogrund för inkluderingstänkandet. Den hade en tydlig koppling till en traditionalism som bland annat tog sig uttryck i en beundran för den nordiska forntiden, eller närmare bestämt ett gemensamt nordiskt förflutet. Skandinavismen var en mångfasetterad rörelse, och Hugo E. Pipping beskriver den så här:

Vi finna där götiskt svärmeri för den gemensamma "urnordiska" forntiden vid sidan av allsköns småborgerlighet; ett slags altruistisk internationalism ("vi äro alla bröder") vid sidan av utpräglat nationella känslor (Danmark mot Tyskland, Sverige mot Ryssland); liberalism och revolutionsanda vid sidan av beräknande dynastipolitik; ohejdat känslofrosseri vid sidan av kall förståndsmässighet.³¹

I skandinavismen finner vi alltså såväl en utpräglad traditionalism som en modernism som är förknippad med det nya medborgarsamhällets framväxt. Samtidigt kan vi notera att Pippings beskrivning av skandinavismen också på många sätt kan sägas skildra det klimat inom vilket diskussionen och debatten om språket ägde rum.

För de svenskspråkiga i Finland (eller rättare sagt för den lilla, bildade krets som funderade på de här frågorna) verkar kontakten till Sverige ha varit viktigast. Skandinavisten Hugo Gylden skriver i ett brev till vännen Freudenthal: "Af de tre folken Svenskar, Norrmän och Danskar, ställer jag de förra obetingadt främst och har den största sympati för dem. Hvad de andra vidkommer, så måste man medgifva, att de vid sidan af mycket godt dock hafva mera graverande skuggsidor att uppvisa än Svenskarne."³²

Kopplingen till Sverige var förstås inte bara ideologisk utan också väldigt konkret, särskilt för de svenskspråkiga filologerna i Finland som i allmänhet

³⁰ Bengt Loman, "Idéer och motiveringar i nordisk språkplanering under de senaste hundra åren", *Språk i Norden* 1982, Stockholm: Nordisk språksekretariat 1982, s. 53–55.

³¹ Hugo E. Pipping, "Finlands ställning till skandinavismen", *Förhandlingar och uppsatser (FU)* 34, SLS 157, Helsingfors 1921, s. 131.

³² Brev från Hugo Gylden till A.O. Freudenthal 13.9.1868.

studerade någon eller några terminer i Uppsala. Bengt Loman har skrivit en artikel på detta tema, där han slår fast att den finländska nordistiken fick sin början just i och med att A.O. Freudenthal först besökte Uppsala år 1859 och sedan tillbringade studieåret 1861–1862 där. Under vistelsen i Uppsala kunde både Freudenthal och de studenter som efter honom studerade i staden knyta viktiga kontakter till filologer i Sverige. Freudenthals lärare var Carl Säve, men de yngre filologerna studerade för till exempel Adolf Noreen.³³ I Uppsala var beundran för det germanska och det fornnordiska stark, inte minst genom närheten till Gamla Uppsala och den tradition som förknippades med denna plats. Att dialekterna i Finland uppfattades som så ålderdomliga eller ”fornartade” vägde av allt att döma tungt inom denna diskurs.

Att studera aktörerna och de nätverk de kom att ingå i under till exempel studietiden i Uppsala är ett fruktbart sätt att komma åt sambanden mellan språkplaneringen och de samhälleliga eller ideologiska faktorerna. Till aktörerna räknar jag först Hugo Bergroth och A.O. Freudenthal, men också till exempel Hugo Pipping och Oskar Hultman. En intressant fråga är på vilket sätt deras erfarenheter av nordistiken i Uppsala och deras vistelse där påverkade deras egen nationella identifikation och deras språksyn – de förespråkade alla en gemensam norm för svenska språket i Finland och Sverige.³⁴ I Bergroths fall är frågan särskilt viktig med tanke på det stora inflytande han fick på språkvärden i Finland. Då det gäller Freudenthal måste man också beakta att han hade en historisk språksyn som bidrog till att han motsatte sig de finländska särdragen.

Avslutning

Min avsikt med den här uppsatsen har varit att visa att ideologiska motiv, knutna till den nationella mobiliseringen, var viktiga i diskussionen om språket: det var vanligt att man betonade såväl den språkliga som den nationella gemenskapen med Sverige. För att tydliggöra detta valde jag att förankra diskussionen i idén om ”föreställda gemenskaper”. Den svenska gemenskapen skapades och manifesterades på flera sätt, också genom

³³ Bengt Loman, ”Uppsala tur och retur 1861–1914”, utg. Lennart Elmevik, *Saga och sed*. Kungl. Gustav Adolfs Akademiens årsbok 1990, Stockholm 1991, s. 45–46.

³⁴ Se till exempel O.F. Hultman, ”Om uppkomsten av den bildade talsvenskan i Finland”. Föredrag vid Svenska litteratursällskapets i Finland årshögtid den 5 februari 1914, FU 27, SSLS 115, Helsingfors 1914, s. 231–249; Olav Panelius, *Hugo Pipping*, SSLS 353 (Helsingfors 1955), s. 156–158; Hugo Pipping, recension av Hugo Bergroths *Finlandssvenska i Hufvudstadsbladet* 11.3.1917. Pipping ansåg visserligen att Bergroth svartmålat språkbruket, men själva grundidén hade han inga invändningar emot.

språkplaneringen. Genom språkplanering kan man nämligen välja att understryka gemenskaper men också att markera gränser i förhållande till andra – med andra ord kan man tala om en exkluderande och en inkluderande funktion som innebär att man skapar ett ”vi” och ett ”de”. Denna konstruktion kan, som i detta fall, ske oberoende av politiska gränser. Det gemensamma språket gör att man talar om en och samma nation, nationalitet eller stam, eller som i ett uttalande av Karl Lindström, till och med om samma ”rike”. Det är ändå viktigt att inte ge dessa begrepp en politisk eller statlig innebörd – det handlar snarast om det vi i dag skulle kalla *språkgemenskap*.

Källor och litteratur

Otryckta källor

Nationalbiblioteket, Helsingfors

Axel Olof Freudenthals samling (Coll. 56)

Brev från Hugo Gylden till A.O. Freudenthal 13.9.1868 (Coll. 56.4)

Brev från Carl Säve till A.O. Freudenthal 29.8.1870 (Coll. 56.10)

Nylands nation (NN)

Nylands Dragon 1859: 13 (NN:Hd3.10.2)

Tryckta källor

- Bergroth, Hugo, 1915: *Våra provinsialismer*, Helsingfors: Holger Schildts förlag.
- Bergroth, Hugo, 1917: *Finlandssvenska.Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift*, Helsingfors: Holger Schildts förlag.
- Bergroth, Hugo, 1918: *Högsvenska. Korfattad hjälpreda vid undervisningen i modersmålet*, Helsingfors: Söderström & C:o.
- Bergroth, Hugo, 1922: ”Den bildade finlandssvenskan”, utg. Gabriel Nikander, *Det svenska Finland. Folket och odlingen*. Första bandet, Helsingfors: Holger Schildts förlagsaktiebolag, s. 311–321.
- Freudenthal, A.O., 1859: ”Några ord i nationalitetsfrågan I”, *Nylands Dragon* 15.10.1859.
- Freudenthal, A.O., 1868: ”Om svensk språkkunskap. Särdeles med afseende på Finland”, *Album utgifvet af Nyländingar* IV, Helsingfors, s. 166–184.
- Hultman, O.F., 1914: ”Om uppkomsten av den bildade talsvenskan i Finland”. Föredrag vid Svenska litteratursällskapets i Finland årshögtid den 5 februari 1914, FU 27, SSLS 115, Helsingfors, s. 231–252.
- Lindström, Karl, 1885: ”Studier på svensk språkbotten i Finland I”, *Finsk Tidskrift* 1885: II, s. 264–273.

- Lindström, Karl, 1888: "Huru bör undervisningen i modersmålet förhålla sig gent emot de afvikelser från riksspråket, hvilka kunna uppvisas i den finländska svenskan?", *Tidskrift utgifven af Pedagogiska föreningen i Finland* XXV 1888, s. 167–176.
- Nikander, Gabriel (utg.), 1922: *Det svenska Finland. Folket och odlingen*. Första bandet, Helsingfors: Holger Schildts förlagsaktiebolag.
- Nordenstreng, Rolf, 1900: "Till frågan om vår finländska svenska", *Finsk Tidskrift* 1900: II, s. 184–200.
- Olsson, Hagar, 1916: "En ropandes röst i öknen", *Studentbladet* 1916: 26.
- Pipping, Hugo, 1917: Recension av Hugo Bergroths *Finlandssvenska i Hufvudstadsbladet* 11.3.1917.
- Schauman, Georg, 1917: "Språkrenseriet", *Studentbladet* 1917: 3.
- Studentbladet* 1916: 26, "Redaktionens tillägg".
- Studentbladet* 1917: 4, "En förnuftig gräns", osignerat inlägg.
- Willebrand, R.F. von, 1898: "Om språkets förändring", *Finsk Tidskrift* 1898: I, s. 331–351.

Litteratur

- Anderson, Benedict, 2003 [1991], *Imagined Communities*, London, New York: Verso.
- Elmevik, Lennart (utg.), 1991, *Saga och sed*. Kungl. Gustav Adolfs Akademiens årsbok 1990, Stockholm: Kung. Gustav Adolfs Akademien.
- Engman, Max & Stenius, Henrik (red.), 1983, *Svenskt i Finland 1. Studier i språk och nationalitet efter 1860*, SSSL 511, Helsingfors.
- Lille, Axel, 1921, *Den svenska nationalitetens i Finland samlingsrörelse*, Helsingfors: Holger Schildts förlagsaktiebolag.
- Loman, Bengt, 1982, "Idéer och motiveringar i nordisk språkplanering under de senaste hundra åren", *Språk i Norden* 1982, Stockholm: Nordisk språksekretariat, s. 45–76.
- Loman, Bengt, 1983, "Perspektiv på Bergroth", red. Max Engman & Henrik Stenius, *Svenskt i Finland 1. Studier i språk och nationalitet efter 1860*, Helsingfors, s. 71–97.
- Loman, Bengt, 1991, "Uppsala tur och retur 1861–1914", utg. Lennart Elmevik, *Saga och sed*. Kungl. Gustav Adolfs Akademiens årsbok 1990, Stockholm, s. 45–55.
- Lönnqvist, Bo, 2001, "Retoriken i den etniska mobiliseringen", Anna-Maria Åström, Bo Lönnqvist och Yrsa Lindqvist, *Gränsfolkets barn. Finlandssvensk marginalitet och självhävdelse i kulturanalytiskt perspektiv*, SSSL 633, Helsingfors, s. 16–25.
- Mörne, Arvid, 1927, *Axel Olof Freudenthal och den finlandssvenska nationalitetstanken*, Helsingfors: Svenska folkpartiets centralstyrelse.
- Panelius, Olav, 1955, *Hugo Pipping*, SSSL 353, Helsingfors.
- Pipping, Hugo E., 1921, "Finlands ställning till skandinavismen", FU 34, SSSL 157, Helsingfors, s. 131–198.
- Ruin, Hans, 1955, "Svenskhetens Don Quijote", *Dagens Nyheter* 20.2.1955.
- Teleman, Ulf, 2003, *Tradis och funkis. Svensk språkvård och språkpolitik efter 1800*, Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 87, Stockholm: Norstedts ordbok.
- Wright, Sue, 2004, *Language Policy and Language Planning. From Nationalism to Globalisation*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.

- Zilliacus, Clas, 2000, "Finlandssvensk litteratur", utg. Clas Zilliacus, *Finlands svenska litteraturhistoria. Andra delen: 1900-talet*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, s. 13–22.
- Åström, Anna-Maria, Lönnqvist, Bo & Lindqvist, 2001, Yrsa, *Gränsfolkets barn. Finlandssvensk marginalitet och självhävdelse i kulturanalytiskt perspektiv*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.